

**BUDJET CHEGARASI XUSUSIYATLARI VA BUDJET CHIZIG'INING
O'ZGARISHI**

Olloqulova Feruza Mansurovna i.f.f.d.(PhD) Termiz davlat Universiteti

Choriyorov Behruz Ilhom o'g'li Termiz davlat Universiteti,

Iqtisodiyot ta'lim yonalishi 1-bosqich magistranti Tel.99-096-91-33

behruz.bek2409@mail.ru

Annotatsiya. Bu maqolada budjet tizimi va uning chegarasi hamda budjet chizig'i haqida ma'lumotlar berilgan. Davlat budjeti davlat moliyasining markaziy bo'g'ini bo'lishi bilan bir qatorda moliya tizimining ham asosini tashkil etadi. Davlat budjetining iqtisodiy tuzilishi va mazmuni bevosita davlatning funktsiya va majburiyatlaridan kelib chiqadi. Chunki davlat jamiyatni boshqarish uchun o'z oldiga bir nechta vazifalarni qo'yadiki, u vazifalarni moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlashda budjet mablag'lari xizmat qiladi. Davlat budjetining kassali ijrosida g'aznachilik tizimining bank tizimidan farqi shundaki, avvalo, budjet ijrosi jarayonida g'aznachilik ikki oqimdagi pulmablag'larini to'playdi. Daromadlar va xarajatlar bir hisob raqamdan qilinadi, bunday tartib mavjud mablaglar bilan moliyalashtirish jarayonini tezlashtirishga imkon beradi.

Abstract. This article provides information about the budget system and its boundaries and budget line. The state budget, in addition to being the central link of state finance, also forms the basis of the financial system. The economic structure and content of the state budget directly follow from the functions and obligations of the state. Since the state sets itself several tasks to manage society, budget funds serve to provide these tasks with financial resources. The difference between the treasury system in the cash execution of the state budget and the banking system is that, first of all, in the process of budget execution, the treasury collects funds from two streams. Income and expenses are recorded from one account, this procedure allows you to speed up the process of financing with available funds.

Kalit so'zlar. Budjet jarayoni. Byudjet tizimi. Byudjetlarini shakllantirish. Byudjetlarini tuzish, ko'rib chiqish. Qabul qilish va tasdiqlash.

Keywords. Budget process. Budget system. Budget formation. Budget preparation, review. Adoption and approva.

Budjetning kassa ijrosi deganda har bir budjetning daromadlari mazkur budjetni ijro etuvchi tegishli kassada jamg'arilishi tushuniladi. Shuningdek, ushbu budjetdan mablag'

bilan ta'minlanuvchi barcha tashkilotlarga pul mablag'lari ushbu kassa orqali beriladi. Budget ijrosi shunday jarayonki, u moliya yili mobaynida to'liq va o'z vaqtida, har bir manba bo'yicha daromadlarni tushishini, shuningdek, korxonalar va tashkilotlarni tasdiqlangan budget xarajatlari smetasi chegarasida moliyalashtirilishini ta'minlaydi. Davlat budjeti g'azna ijrosi kassa birligi, budget tashkilotlarini moliyalashtirish hisobini yuritish, budget tiniqligi, budget majburiyatlarini limiti, shartnomalarni ro'yxatga olish kabi tamoyillarga asoslanadi. Budget mablag'larini taqsimlovchilari, taqdim qilingan mahsulotlar, bajarilgan ishlar, ko'rsatilgan xizmatlar uchun hisob-kitobni amalga oshiruvchilar ya'ni budjetdan mablag' oluvchilardir yoki budjet tashkilotlaridir. Davlat budjeti ijrosi budjet jarayonidagi asosiy bosqichlardan biri hisoblanadiki, gazzachilikda belgilangan istiqbol ko'rsatkichlari, tasdiqlangan rejalar va ishlab chiqilgan dasturlarning amaliyotdagi ijrosi qattiq nazorat qilinadi.

Budjetning ijrosi - budjetning barcha daromadlarini to'liq va o'z vaqtida tushishini hamda barcha rejalashtirilgan budget xarajatlarini moliyalashtirish ta'minlanishini ko'zda tutadi. Budgetning daromad qismini ijro etish yuridik va jismoniy shaxslardan soliq va soliqdan tashqari to'lovlarni undirish hisobiga amalga oshiriladi. Bunda yuridik va jismoniy shaxslar tegishli to'lovlarni qonunda belgilangan muddatlar va tartibda mustaqil ravishda hisoblaydi va budjetga to'laydi. Budgetning kassali ijrosideganda har bir budjetning daromadlari mazkur budjetni ijro etuvchi tegishli kassada jamg'arilishi tushuniladi. Shuningdek, ushbu budjetdan mablag' bilan ta'minlanuvchi barcha tashkilotlarga pul mablag'lari ushbu kassa orqali beriladi. Budget so'zi 15-asrlarda paydo bo'lgan bo'lib, O'rta asrlardagi Fransuz tilidan "bougette", qadimgi fransuz tilidagi "bouje", ya'ni "charm sumka, hamyon, kichik charm sumka", lotin tilidagi "bulga" so'zidan olingan bo'lib, "charm sumka" degan ma'nolarni anglatadi. Zamonaviy moliyaviy ma'nosi (1973) g'aznachilik vaziri fiskal rejalarini o'zining hamyonida saqlashi degan tushunchani beradi. Boshqa ma'nosi 18-asrda "yangiliklar shodasi" bo'lib ko'chdi, shu sababdan bu so'zni ishlatish ayrim gazetalar uchun sarlavha sifatida ishlatilgan.

Budjet tuzilishi - Davlat byudjeti, Budget tizimi, Budgetlararo munosabatlar shakllari, Budget tasnifi, Budget munosabatlari ning huquqiy asoslari, Davlat ixtiyoridagi markazlashgan pul fondlarini tuzish va ishlatish bilan bog'liq bo'lgan pul munosabatlari, Davlat boshqaruvining barcha pog'onalariga mos keluvchi turli darajadagi byudjetlar yig'indisi, Budget jarayonida turli darajadagi byudjetlar o'rtasida sodir bo'ladigan iqtisodiy-

huquqiy munosabatlar majmui, Budget daromadlari, xarajatlari va taqchillikni moliyalashtirish manbalarining turli belgilariga ko'ra guruhlanishi, Davlat boshqaruvining har bir pog'onasida budget jarayonida sodir bo'ladigan budget munosabatlarini tartibga soluvchi qonuniy huquqiy va me'yoriy hujjatlar. O'zbekiston Respublikasining Budget tuzilishi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining har yili qabul qilinadigan "O'zbekiston Respublikasining davlat Budgeti to'g'risidagi" Qonuni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari va davlat budjeti parametrlari prognozlari to'g'risida"gi Qarorlari va boshqa qonun hujjatlari asosida belgilanadi. "Budget birinchi navbatda aniq olingan vaqt davomida daromadlar va xarajatlarni prognoz qiladi. U shu bilan birga asosli huquqlar asosida xarajatlar qilish va daromadlarni yig'ish demakdir. Davlat budjeti o'zining resurslari hisobi va bu resurslarni ma'muriy va ijtimoiy talablar uchun katta miqdordagi xarajatlarning qoplanishidir.

E.Bukning fikriga ko'ra, budget 3 ta komponentdan tashkil topgan: moliyaviy reja; bajariladigan ish tartibini tuzish, tasdiqlash, rejani ijro etish va nazorat qilish; va ayrim hukumat vakillari bu har bir rejani bajarishga va shu tartibda ijro etishga ma'suldirlar."

Budget xususiyatlari:

- Bu o'tgan tajriba asosida ishlab chiqilgan tizimli, tashkiliy va ijroiya reja va dasturdir.

-Bu aniq reja emas, lekin amaliy ish uchun qonuniy metoddir.

- Budget hisobi taxminiy farazlarga asoslanmasligi va xolisona haqiqiy hisob-kitoblarga asoslangan holda bo'lishi lozim.

- Hukumatning barcha yillik daromadi va xarajatlarini qadamba-qadam tizimli ko'rsatishi lozim.

- Budget muvofiqlashtirilgan mukammal hisob-kitobdir.

- Umuman, bu moliya yili bilan mos keluvchi yillik reja.

- Budget tayyorgarligi va taqdimotini xususiy bo'lmagan a'zo budjetni qonuniy taqdim etish imtiyoziga ega.

- Parlamentar demokratik budget qonuniy sanksiyalardan oldin qo'yiladi.

-Sanksiyalar e'loni xarajatlarni samarali boshqaradi.

Budjet tizimining yagonaligi printsipi budjet hujjatlari va budjet hisobotlarining shakllari, budjet tasnifi yagona bo‘lishi hamda budjet tizimi budjetlarining daromadlari va xarajatlarini shakllantirish hamda ijro etish, budjet hisobini yuritish va budjet hisobotini tuzishning yagona tartibini nazarda tutishini anglatadi. Davlat budjetini tuzish quyidagi qonun-qoidalar bo‘yicha amalga oshiriladi: A) Budjet loyihasi amaldagi hokimiyat(hukumat)ning budjet siyosati va fiskal siyosati bilan muvofiq bo‘lishi kerak:

1) Tushunarlilik - *budjetdagi tushum(daromad)lar va chiqim(xarajat)lar shunday aks ettirilishi kerakki, undan oddiyshaxs foydalanganda ham uni to‘liq tushinishi kerak*

2) Alohidalik(Yakkalik) - *Davlatning budjet loyihasi uning faqatgina moliyaviy operatsiyalari bilan bog‘liq bo‘lib, unda moliyaga aloqasi bo‘lmagan muammolar ta’sir etmasligi*

B) Budjet mexanizmining shakllanishi quyidagi omillarta’sirida vujudga keladi: 1) Yagonalik - *hukumatning barcha daromadlari barcha davlat tushumlari uchun yagona bo‘lgan fondga yoki hisob raqamga tushishi;*

2) Maxsuslik - *bu omil hukumatning barcha daromadlari va xarajatlar moddalarini klassifikatsiyalashda maxsusshakldaligini bildiradi*

3) Davriylik - *Budjet rejasining ma’lum davr oralig‘ida amalga oshirish uchun qonuniy shaklda tasdiqlangan.*

5) Maqsadga muvofiqlik - *qonun bo‘yicha tasdiqlangan budjet rejasi amaliyot(budjet yili)da amalga oshirilgandan so‘ng u haqiqiy hisoblanadi.*

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda budjet jarayonining ayrim bosqichlaribir nechta qonun hujjatlari bilan tartibga solinishi, ba’zi me’yoriy-huquqiyhujjatlarning normalari turlicha talqin qilinishi, bir xil normalarni hayotga tatbiqqilishning qiyinligi, «Budjet tizimi to‘g‘risida»gi qonunning alohida moddalarinyangi talablarga muvofiq emasligi amaliyotda bir qancha muammolarni vujudgakeltirayotgan edi. Budjet kodeksi bu kamchiliklarni bartaraf etish, amaliyotdao‘zini oqlagan me’yorlar hamda xalqaro tajriba hisobga olingan holda ayniyo‘nalishdagi qonunchilikni takomillashtirish maqsadida butun budjet jarayoninitartibga soluvchi yagona hujjat sifatida ishlab chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O. G'aybullaev, U. O'roqov. O'zbekiston Respublikasida budget tizimi va jarayoni: O'quv qo'llanma . Toshkent: Baktria press, 2015, 168 b.
2. Malikov T., Xaydarov N. Budget (tizimi, tuzilmasi, jarayoni). O'quv qo'llanma. T.: Iqtisod-moliya, TMI-2008, 98b.
3. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Budget tizimi. O'quv qo'llanma. " VORIS-NASHRIYOT ". 2012. 208 b
4. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.- 9th ed. 2013.- 656 pages
5. Makarand A.Paithankar. Public Budgeting theory and practice. CreateSpace Independent Publishing Platform (4 Jun. 2016) USA.
6. Pulatov D., Nurmuxamedova B., "G'aznachilik". Darslik. T: "SanoStandart", 2014 y.
7. Qosimova G.A. "G'aznachilik". O'quv qo'llanma. T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2015 y.